

Ortadoğu'dan Kafkasya'ya Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye

Muhammet Yıldız

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, 53100, Türkiye

Takvim-i Vekayi

ISSN: 2148-0087

Basım Tarihi: 30 Aralık 2018 / 23 Rebiülahir 1440

Cilt: 6 No: 2 Sayfa: 1-24 (2018)

SLOI: <http://www.sloi.org/sloi-name-of-this-article>

Sorumlu Yazar; E-mail: muhammet.yildiz@erdogan.edu.tr

ÖZET Yeni dünya düzeni; Ortaçağ Avrupa'sında din, Yeni Çağ Avrupa'sında Rönesans ve Reform, Yakınçağ Avrupa'sında Sanayi üzerinde gelişmiştir. Günümüzde genel olarak ekonomi ve ticaret üzerinde tartışılan yeni dünya düzeninin, gelecek yüzyılda dijital dünya adıyla anılacağı belirginleşmiştir. Nitekim modern ekonomi ve modern ticaret sistemi, yeni dünya düzeninin ana esasını oluşturacaktır. Bu bağlamda ülkelerin jeo-politik konumu ve yeni projelere yakınlığı çok kıymetlidir. Örneğin önümüzdeki süreçte Ortadoğu-Kafkas Bölgesi enerji hatlarının üzerinde bulunması ve yeni yol projelerinin geçiş güzergâhında yer alması sebebiyle büyük öneme sahiptir. Türkiye'nin de bu bölgelere sınır olması, yeni dünya düzeninde var olması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ortadoğu-Kafkas Bölgesi, Türkiye'nin stratejik planları ve güvenliği açısından son derece önemlidir. Bu çalışmada Ortadoğu ve Kafkasya'nın tanımı, enerji ve ticaret koridorlarına yakınlığı, bir kuşak bir yol projesinde bölgenin önemi ve Türkiye'nin durumu hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ortadoğu, Kafkasya, Yeni Dünya Düzeni, Türkiye, Bir Kuşak Bir Yol.

New World Order from Middle East to Caucasus and Turkey

Muhammet Yıldız

Recep Tayyip Erdoğan University, Rize, 53100, Turkey

Takvim-i Vekayi

ISSN: 2148-0087

Published: 30 December 2018 / 23 Rebiülahir 1440

Vol: 6 No: 2 Page: 1-24 (2018)

SLOI: <http://www.sloi.org/sloi-name-of-this-article>

Correspondence; E-mail: muhammet.yildiz@erdogan.edu.tr

ABSTRACT New world order is evaluated on religion in Mediaeval Europe, renaissance and reform in Europe of New Age and industry in Contemporary Europe. It has become clear that the new world order, which is generally discussed on economy and commerce today, will be named digital world in the next century. Modern economy and modern trading system will form the basis of the new world order. In this context, geopolitical positions of countries and their closeness to new projects are very valuable. For example, in the upcoming period, the Middle East-Caucasus region will have great importance because it is located on energy lines and new road projects are located on the transition route. The fact that there is a boundary line between Turkey and these regions reveals the necessity for Turkey to exist in the new world order. Middle East- Caucasus region is extremely important in terms of Turkey's strategic plans and security. In this study, it is aimed to give information about the definition of the Middle East and Caucasus, their closeness to energy and trade corridors, the importance of the region in “One Belt, One Road” project and Turkey’s situation.

Keywords: Middle East, Caucasus, New world order, Turkey, A Generation One Way.

1. GİRİŞ

Gelişen ve hızla ilerleyen dünyanın “dijital dünya”¹ adıyla tabir edilmesi zorunlu bir terminolojidir. İnsanlığın yeni keşifleri birbirinin ardı sıra uygulamaya geçirmesi, bu tanımı gerekli kılmaktadır. Dünya teknolojik olarak ne kadar gelişse, devletler bu gelişmenin peşinden sürüklenerek en zengin oluşumlarını tamamlamaya çalışmıştır. Böyle bir süreç, geçmişte olduğu gibi bugünde dünyanın yeni bir düzene geçeceğinin işareti sayılmaktadır.

Tarihin her döneminde yenilenen teknoloji, peşinden bir ekonomik buhran veya zenginlik getirmiştir. Coğrafi keşifler bunun göstergesidir. XV ve XVI. Yüzyıllarda Doğu Medeniyeti’nin zenginliğine karşılık, Batı Medeniyeti’nin kendisine alan açması ve dünyanın muhtelif bölgelerine hâkim olması, dünya ticaret merkezinin Batı hegemonyasına geçtiğinin ilk aşamasıdır. Aynı şekilde Sanayi Devrimi’nin getirmiş olduğu yenilikler, sonrasında yaşanan 1. Dünya Savaşı ve ekonomik buhran, yeni oluşumların sonucunda yaşanan ekonomik problemlere örnek gösterilebilir. Süreç içerisinde günümüze kadar dünyanın ticari ve finans merkezi Avrupa olduğu bilindiğine göre, Batılı devletlerin yapmış olduğu siyasi rekabetin ana merkezinde de ekonomi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda, Coğrafi Keşiflerden günümüze devam eden siyasi, kültürel ve dini rekabetin arkasında ekonominin olduğu açıktır. XVIII. Yüzyıldan sonra gelişen sanayi ve üretim, Ortadoğu ve Kafkas Bölgesi’nde Batılı devletlerin hâkimiyet kurmasına sebep olmuştur. Üreten Avrupa, kaynağını bu topraklardan temin etmeye çalışmış, yıllarca Ortadoğu ve Kafkas Bölgesi’nde varlığını sürdürmüştür². Özellikle 1. Dünya Savaşı ile başlayan emperyalist veya sömürge çalışmaları, günümüze kadar

¹ Dijital dünya tanımı gelecekte şehirlerin modern ve dijital düzlemde kurgulanması ile alakalıdır. XXI Yüzyıl, modern ve akıllı şehirlerin yapılarak hızlı bir finans ve ticaret ağının oluşturulacağını bizlere göstermektedir. Dolayısıyla dijital dünya sayesinde canlı ve hızlı bir ticaret ağı oluşacaktır. Bunun alt yapıları şu anda hem dünyada hem de Türkiye’de yapılmaktadır. Bkz. “Türkiye’de Dijital Şehirler Yaratacağz”, *Hürriyet*, (10 Mayıs 2010).

² H. İbrahim Yılmaz, “Ortadoğu’nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD’nin Ortadoğu Politikası’nın Ekonomik Nedenleri”, *Tesam Akademi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1 (Ocak 2016): 101-121.

artarak devam etmiştir. Ancak bugün dünya, yeni bir coğrafi keşif düzeni ile karşı karşıyadır. Bu düzen, Coğrafi Keşifler ile değeri azaltılan tarihi İpek Yolu'nun yeniden faaliyete geçirilme projesidir. “Bir kuşak bir yol”³ adı altında Çin'den başlayıp Ortadoğu ve Kafkasya üzerinden Avrupa'ya gidecek olan, eski ama modernize edilmiş yeni bir finans ve ticaret ağı. Dünya ekonomisinin daraldığı bir dönemde, ticaret ağını yeni bir merkeze götürecektir olan bu proje, yeniden gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç olarak yeni dünya düzeninin konuşlanacağı bölge, Ortadoğu üzerinden, Orta Asya ve Kafkas Bölgesi olacağı aşikârdır. Amerika Birleşik Devletleri, (ABD) Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, İngiltere, Fransa, İran ve Türkiye'nin bu bölgelerde varlığı enerji ve “bir kuşak bir yol” projesi ile doğrudan bağlantılıdır. Bütün devletler bu projede var olmak istese de genel olarak bölgede politik ve askeri olarak varlık gösteren devletler yer alacaktır. Dolayısıyla önümüzdeki süreçte Ortadoğu ve Kafkas Bölgesi, küresel rekabetin merkezinde olmaya devam edecektir.

2. ORTADOĞU VE KAFKASYA'NIN TANIMI

Ortadoğu, genel olarak Avrupa topraklarına uzaklığı ile Yakındoğu, Uzakdoğu ve Ortadoğu şeklinde tanımlanmıştır. Ancak XX. Yüzyıldan günümüze kadar yoğun olarak kullanılan kavram Ortadoğu'dur. İlk olarak 1902'de Amerikan denizci Alfred Thayer Mahan'ın belirttiği üzere Ortadoğu, Arabistan ve Hindistan arasında kalan toprakları kapsamaktadır⁴. Zaman içerisinde lokal tanımlar ve farklı görüşler olmasına rağmen bölge, siyasi tanımlar nedeniyle belirgin bir coğrafi düzlemde değerlendirilememiştir. Ancak Ortadoğu'nun; Uzakdoğu, Afrika, Orta Asya, Kafkasya ve Akdeniz hattı ile bağlantılı bütün

³ Mehmet Akif Okur, “Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8 (Aralık 2017): 45-54.

⁴ Serkan Çelik ve Anıl Gürtuna, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri* (Ankara: Global Strateji Enstitüsü Yayınları, 2005), 17.

sınırları kapsadığı söylenebilir⁵. (Ortadoğu Haritası İçin Şekil 1'e Bakınız)⁶

Ortadoğu tabiri, coğrafi olmaktan ziyade siyasi ve ekonomik doğrultudadır. Nitekim bu bölgenin stratejik önemi genel olarak enerji, din ve jeopolitik konum üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bakımdan Ortadoğu fikri, güç otoritelerinin yapmış olduğu politik kurgulardan ibarettir⁷.

Oryantalist⁸ fikirler doğrultusunda 2. Dünya Savaşı'na kadar İngiliz ideolojileri, sonrasında ABD siyaseti ile günümüze kadar gelen Ortadoğu'da büyük oranda Müslümanlar yaşamaktadır. Müslüman nüfusun yoğun olması, bölgenin Müslüman topraklar olarak tabir edilmesine de olanak sağlamıştır⁹. Nüfus yoğunluğu ve enerji sahası Ortadoğu tanımı için gerekli argümanlardır. Son zamanlarda Kafkasya'ya kadar uzanan Ortadoğu tanımı¹⁰ enerji hatları ve bu bölgelerin birbirlerine yakınlığı, sebebiyledir. Batılı devletler Hazar

⁵ Ortadoğu tanımı, siyasi temelli yapay bir kurgudur. Batılı devletlerin Ortadoğu olarak gösterdiği topraklar, politikalarını gerçekleştirecekleri ve enerji hatlarının olduğu bölgeler olarak göze çapmaktadır. Bkz. Davut Dursun, *Ortadoğu Neresi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 1-4.

⁶ <http://www.islamveihisan.com/ortadoguda-haritalar-degisecek.html>.

⁷ Railya Elif İdrisoğlu, "Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikaları" (Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2010), 7-8.

⁸ Oryantalizm; Din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyetlerdir. Ancak Edward Said Oryantalizm'i şöyle anlatmaktadır: Oryantalizm; "Oryantalist tasvirlerin bütün bir tarihi, Müslüman'ın ve doğulunun portresini daha düşük bir tür (a lesser breed) olarak çizmektedir. Başka bir ifadeyle onların anladıkları tek şeyin şiddet dili olduğunu söylemektedir. Kural şudur: Onların burnunu kanatmadan sözden anlamazlar. Onlarla mantıklı konuşmamız mümkün değildir. Peki, Arap dünyası teröristlerle mi doludur? Yapılması gereken tek şey bu soruyu akl-ı selime yöneltmek ve her yerde olduğu gibi orada da teröristler var demektir. Ancak biliyorsunuz ki, orada çok daha fazla şeyler oluyor. 250 ila 300 milyon insandan bahsediyoruz ve Oryantalizm'in ele alınması gereken en büyük sorunlarından biri İslam ve onun mahiyeti hakkındaki bu uçsuz bucaksız genellemeleridir." Bkz. Sut Jhally, "Edward Said ile Oryantalizm'e dair", çev. Adem Köseoğlu *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 41 (2016): 172. Edward Said'e göre Oryantalizm, Müslüman coğrafyaların medeniyet bilimi üzerinden incelenmesi gerekliliğidir. Bölgede yaşayan insanların yaşam şekli ve düşünce tarzını ön yargılı olmadan araştırmak ve dünya kültürüne kazandırmaktır. Oysa bugün bölge halkı Batı oryantalistleri tarafından sömürü aracı olarak görülmekte ve bu durum dünyaya kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Nitekim Şarkiyatçılık manasında da kullanılan Oryantalizm, günümüzde ekonomik amaçlar doğrultusunda, işgal edilmesi gereken yerler üzerine yapılan araştırmacılık olarak bilinmektedir.

⁹ Charles Lindholm, *İslami Ortadoğu*, çev. Balkı Şafak (Ankara: İmge Kitap Evi, 2004), 31

¹⁰ "Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi", 27 (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986), 8903.

denizi, Karadeniz ve Akdeniz üzerinden enerji hatlarını birleştirmek için bu tanımlara ihtiyaç duymaktadır. Nitekim süreç içerisinde birçok toprağın Ortadoğu içerisinde belirtilmesi, coğrafi olmaktan ziyade siyasi temel üzerine dayanmaktadır¹¹.

Şekil 1. Ortadoğu Haritası.

Ortadoğu topraklarında olduğu gibi Kafkasya da politik tanımların yapıldığı kozmopolit bir bölgedir. Coğrafi olarak Doğuda Hazar Denizi, Batıda Karadeniz ve Azak Denizi, Kuzeyde Maniç Nehri ve Bataklıkları, Güneyinde İran ve Güneybatıda ise Türkiye'nin çevrelediği coğrafi alana Kafkasya denilmektedir¹². (Kafkasya Haritası İçin Şekil 2' ye Bakınız)¹³ Bu alanda çalışma yapan bilim adamları, bölgeyi kuzey-güney olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dan oluşan kısma Güney, bu hattın kuzeyinde kalan Rusya sınırlarındaki İçerya (Çeçenistan), Adige, Karaçay Çerkez, Kabartay-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşetya ve Dağıstan Özerk Cumhuriyetlerinden oluşan bölgeye de Kuzey Kafkasya denilmektedir¹⁴.

¹¹ Dursun, Ortadoğu Neresi, 1-4.

¹² Frederik Coene, *The Caucasus*. (Londra: Routledge Publisher, 2010), 3-9.

¹³ National Parliamentary Library of Georgia.

¹⁴ Elşan İzzetgil, "Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Rusya'nın Bölgeye Yönelik Stratejisi", *Bölgesel Çalışmalar*, Cilt 1, Sayı 1, (2016): 2.

Kafkasya, İnan hattından Ortadoğu'ya bağlanmaktadır. Bu bakımdan Batılı devletler yakın zamana kadar bu bölgeyi de Ortadoğu içerisinde tanımlamaya alıřmıřtır¹⁵. Bunun sebebi Kafkasya'nın yer altı kaynakları bakımından zengin ve Ortadoğu'ya bağlantılı olmasıdır. Batılı devletlerin her iki bölgeyi aynı coğrafya içinde tanımlaması, önümüzdeki süreçte yeni bir küresel düzenin başlayacağını göstermektedir. Ortadoğu'da Irak ve Suriye merkezli devam eden enerji savaşlarında olduğu gibi Kafkasya'da aynı duruma sahne olabilir. Böylece, Kafkasya üzerinden Avrupa'ya taşınması gereken doğalgaz, petrol ve birçok maden, terör ve asimetrik savaşları da beraberinde getirebilir¹⁶.

Ortadoğu ve Kafkasya, dünyanın en önemli geçiş güzergâhlarıdır. Tarih boyunca sıcak denizlere, yer altı kaynakları zengin bölgelere, okyanuslara ve verimli topraklara sahip olmanın tek yolu bu topraklara hâkim olmaktan geçmiştir. Persler, Yunanlılar, Babiller, Bizans ve Osmanlılar dünya hâkimiyetlerini bu bölgeler üzerinden sağlamışlardır. Bugün de ABD ve Rusya başta olmak üzere, Batılı devletler, yeni dünya düzeninin oluşacağı bu topraklar üzerinde hâkimiyet savaşlarına devam etmektedir. Bu nedenle Ortadoğu ve Kafkasya tanımının politik tabirler ile karşımıza çıkması, tarihi ve siyasi bir sürecin sonucudur diyebiliriz¹⁷. Bu bağlamda Ortadoğu tanımı; bölgeye yakın devletler ile bölgede bulunan devletlerin siyasi, iktisadi, ticari, dini ve kültürel tüm hedefleri ortaya koyularak değerlendirilmelidir¹⁸.

¹⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, (İstanbul: Alfa yayınları, 2007), 25; "Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi", 8903.

¹⁶ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, (İstanbul: Küre Yayıncılık, 2004), 119-121.

¹⁷ Ortadoğu ve Kafkasya'nın politik tanımlar sonucunda sosyolojik olarak etkilendiği görülmüştür. Öyle ki coğrafi tanımları yapılan bölgeler siyasi kavramlar içinde kaybolurken, dünya insanlığı bu kavram kargaşasında yönlendirilmeye tabi tutulmuştur.

¹⁸ Batılı devletlerin özellikle İngiliz ve ABD politikalarının ana teması dini, kültürel ve ekonomik işgal üzerine dayalıdır. Nitekim böl, parçala ve yönet tarzı da diyebileceğimiz bu sistem, yeni uygulanmış bir proje değildir. İngilizlerin Uzakdoğu, Fransızların Kuzey Afrika, ABD'nin Güney Kore ve Vietnam gibi ülkelerde yapmış olduğu politikalar tıpkısının aynısıdır. İngiliz Lawrens ve Binbaşı Noel'in Irak-Suriye ve Güneydoğu topraklarında yapmış olduğu istihbarat çalışmaları buna örnek gösterilebilir. İstihbarat alışmaları, işgal politikalarını kolaylaştırarak Batılı devletlerin hâkimiyetine imkân sağlamıştır. Bkz. Edward William Charles Noel, *Kürdistan 1919/Binbaşı Noel'in Günlüğü*, ev. Bülent Birer

Şekil 2. Kafkasya Haritası.

3. ORTADOĞU VE KAFKASYA’NIN STRATEJİK ÖNEMİ

Ortadoğu ve Kafkasya, tarihten günümüze en fazla el değiştiren ve merkezi gücün bu topraklara sahip olmaktan geçtiğini kanıtlayan bölgedir. Kimi zaman üç dinin merkezi sebebiyle, kimi zamanda verimli topraklarıyla ilgi odağı olmuştur¹⁹. Ortadoğu ve Kafkasya’yı önemli kılan; konum, enerji, ticaret ağı ve din olarak görülmektedir.

Ortadoğu, Orta çağ Avrupa’sında dini boyutuyla, Yakınçağ Avrupa’sında ham madde ve Pazar ihtiyacını karşılama aracı olarak ön plandayken, Kafkasya da sürekli bir idarenin devam etmesi yerine,²⁰ siyasi çekişmelerin sürdüğü bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Asırlarca Rusya, İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki siyasi ve dini çekişmelerin merkezi olan Kafkasya, Ortadoğu topraklarına yakınlığı ile küresel devletlerinin gözdesi olmuştur. Günümüzde Rusya ve Çin’in Kafkasya üzerinden Ortadoğu’ya, ABD ve Batılı devletlerin Ortadoğu üzerinden Kafkasya’ya hâkim olma isteği, iki bölgenin de önemini kanıtlamaktadır²¹. Ayrıca Kafkas Bölgesi’nde Hazar ve Azak

(İstanbul: Avesta Yayınları, 2014), 60-120; Muhammet Yıldız, *Mondros Anadolu’nun İşgal Planı*, (İstanbul: Dahi Yayıncılık, 2017), 43-44.

¹⁹ Sadık Acar, “Orta Doğu’nun Dünya Ticareti Bakımından Önemi ve Körfez Bunalımı Sonrası Beklentiler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (1992): 147.

²⁰ Dağlık ve iklim koşulları zor bir bölge olduğu için, sadece geçiş alanı olarak kullanılan Kafkaslar, tarih boyunca bu özelliğini korumuştur.

²¹ Yaşar Yeşilyurt, “Orta Doğu’da Ulus Devlet Formasyonunun Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Türkiye”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 14, (2018): s. 1-31.

gibi denizlerin birçok nehirler ile bağlantılı olarak Çin'e ulaşması, Ortadoğu'nun, Hürmüz, Basra, Süveyş, Kızıl Deniz, Cebeli Tarık ve Akdeniz gibi geçiş ağlarına sahip olması, bu toprakları daha da kıymetlendirmektedir²².

Ortadoğu ve Kafkasya, yer altı kaynakları bakımından dünya enerji piyasası ve ekonomik ağının merkezi konumundadır²³. 2016 yılı Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının vermiş olduğu bilgilere göre; Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkasya, dünyada üretilebilir petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %72 sine sahiptir²⁴. Bu bağlamda Ortadoğu-Kafkas geçiş ağı, bölge için hayati bir öneme sahiptir. Bölgenin enerji rezervi ve konumu dikkate alındığında, ABD başta olmak üzere, küresel güçlerin bu sahada neden var olmak istediği açık bir şekilde ortadır. Ayrıca bu bölgenin Kuzey-Güney Kafkasya üzerinden Karadeniz ve Doğu Anadolu topraklarına, Ortadoğu üzerinden Güney Doğu ve Akdeniz'e sınır olması, Türkiye'ye olan ilgiyi de arttırmaktadır. Bugün ABD, Rusya ve Batılı Devletlerin Türkiye ile yakın siyasi ilişkisi, Türkiye'nin enerji hatlarına yakınlığı ile alakalıdır. Yeni bir ticaret ağının kurulması ve yer altı kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması noktasında Türkiye'ye ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim Çin üzerinden oluşturulacak finans ve ticaret yolunun (bir kuşak bir yol) Orta Asya, Kafkasya ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasının hem uygun hem de zahmetsiz bir durum olması, bölgede Türkiye'yi farklı bir noktaya taşımıştır. Ticaret yolları güzergâhında bulunan Türkiye ve Anadolu, Batılıların deyimiyle Where got has walked (Tanrının yürüdüğü topraklar)²⁵ bir üst kale niteliğindedir. Bu toprakların ekonomik atılım yapması ve yeni projelerle kalkınması, Türkiye'yi Ortadoğu ve Kafkasya üzerinde yeni bir güç yapabilir. Ayrıca tarihi derinlik itibariyle kültürel dinamiklerin yeniden

²² Anoushiravan Enteshami, *Asian geostrategic realities and their impact on Middle East-Asia relations*, (New York: Routledgecurzon Publisher, 2004), 3-18.

²³ Yılmaz, Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikası'nın Ekonomik Nedenleri, 101-102.

²⁴ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Bilgi Merkezi Sitesi, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol>.

²⁵ Ramazan Kağan Kurtoğlu, "Ezoterizm ve Dinler Tarihi", *Ortadoğu Gazetesi*, (2008), 1.

canlanması, Türkiye'nin Ortadoğu-Kafkas ve Orta Asya ile ilişkilerine yeni bir boyut kazandırabilir.

Dini boyutu incelendiğinde, Ortadoğu ve Kafkasya'da çok kozmopolit bir din yapısının varlığı görülmektedir. Tarihi süreçte Ortadoğu üzerinde siyasi hâkimiyet kuran Helen kültürü, Roma idaresi ile birlikte farklı inanç sistemlerini ortaya çıkarmıştır²⁶. Helenizm, Zerdüştlük, Mecusilik ve putperestlik inançları bu kapsamda değerlendirilebilir. Savaşlar sonrası artan göç ve yerleşik politikalar sebebiyle, ilk dönemlerde bölgenin siyasi aktörler ile özdeş sayılan din algısı, semavi dinler ile birlikte yeni bir sürece girmiştir. Nitekim Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet bu topraklarda doğmuş, siyasi idare ve yönetim politikalarıyla genişleme sahası bulmuştur. Bütün dinlerin ortak çıkış bölgesinin Ortadoğu olması, din üzerinden siyasi kargaşaları da beraberinde getirmiştir. Aynı dine mensup olmalarına rağmen mezhepsel farklılıklar, problemin boyutunu daha da karmaşık bir hale sürüklemiştir. Bugün bölgede yaşanan çatışmalar, siyasi, dini ve mezhepsel görünümüldür²⁷. Nitekim din, bölge için yeni bir stratejik güvenlik veya siyasi hamle aracı haline gelmiştir²⁸.

Ortadoğu'da olduğu gibi Kafkasya da çok yönlü bir din yapısına sahiptir. Hıristiyanlığın yanı sıra Pagan inancı, Musevilik ve İslamiyet bölgede varlık gösteren dinlerdir. Ancak Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar hâkimiyet kurması ile bölge daha çok İslam Dini etkisi altında kalmıştır. Ancak ilerleyen süreçte Rusların etkisi ile İslam Dini'nin etkisi zayıflatılmış ve bölge sosyokültürel yozlaşmaya doğru sürüklenmiştir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz ve Kafkasya'ya iyice yerleşen Çarlık Rusya, bir süre sonra bölgede hâkim güç olmuştur²⁹. Rusya'nın Kafkasya'ya yaklaşması, bölgede birtakım

²⁶ Bernard Lewis, *Ortadoğu, İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, çev. Arkadaş yayınevi, (Ankara: Selen Yayınları, 2000), 27-28.

²⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih: "İlkçağlardan 1918'e"*, (Ankara: İmge Kitapevi, 1992), 230-231.

²⁸ Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, çev. Olga Tezcan, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 32-38.

²⁹ Muharrem Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1 (Haziran 2001): s. 75.

dini ve kültürel bozulmalara yol açmıştır. Nitekim 1816-1827 yılları arasında Kafkasya Başkumandanlığı görevinde bulunmuş olan Aleksey P. Yermolov'un Kafkas Bölgesi için Rus Çarına sunduğu rapor, Rusların bölgede yapacağı kültürel dizaynı kanıtlamaktadır. Yermolov, Kafkas halkları hakkında Rus idaresine şu raporu hazırlamıştır:

“Savaş bitecek, her şey bir şekilde düzelecek, yoluna girecek. Ve sahip olduğumuz bütün altınları, maddi imkânları ve kaynakları dağlıların akıllarını almaya ve ahmaklaşmalarına döneceğiz. Kafkasya'ya kaos ektikten sonra, fark ettirmeden, onların değerlerini yanlış değerlerle değiştireceğiz ve onları bu değerlere inandıracacağız. Satın alma yoluyla aralarında fikirdaşlarımızı, yardımcılarımızı ve müttefiklerimizi bulacağız. Yıllar geçecek ve yeryüzündeki bu asi insanların geri dönülemez ölümü ve nihai bilincinin yeryüzünde sönmesi gerçekleşecektir. Onlara dünyevi ahlaki empoze edeceğiz ve giderek onlardaki dinin özünü ortadan kaldıracacağız. Onlara sarhoşluk ve sefahati, şiddet ve hırsızlığı, açgözlülük ve dolandırıcılığı, muhbirliği ve ihaneti ekeceğiz ve öyle yozlaştıracağız ki bu insanlardan sadece bir isim kalacaktır. Kendileri için kariyerlerinde iyi bir ölçü oluşturmanın yolu kalkınmada ve birikimde rekabete dayanacak, böylelikle birbirlerini hor görecekler. Bunların arasında kibirliler ve hasetler ortaya çıkacak. Dürüstlikle aptallık gibi alay edilecek ve onlar onu (dürüstlüğü) unutarak kendilerine ihanet edecekler. Buna karşı koymaya cesaret eden herkes ahmak ilan edilecek ve zulme uğrayacak. Medeniyeti ustaca ve farkına varılmadan yayacağız. İşimize gençlerle başlamalı, onları ayırmalı, yoldan çıkarmalı ve ahlaklarını bozmalıyız. Onlardan hainler, dolandırıcılar, casuslar hazırlayacağız ve onları inançsız ve uslanmaz insanlara dönüştüreceğiz. Bu şekilde istediğimiz sonuca varıncaya dek Kafkasyalıları nesilden nesle bozacağız. Ulu Hükümdar, sonuçta biz olma sakta gelecek kuşaklarımız, onların

sadakatle Rus imparatorluk tacına hizmet etmeleri ve sadık tebaa olarak adlandırılmaları için savaşıacaklardır.”³⁰

Yermolov’un bu raporu, ilerleyen süreçte devlet politikası haline gelmiştir. 1856 Paris Antlaşması sonrasında, Orta Asya ve Kafkasya’da aynı politikayı sürdüren Ruslar, bölgenin dini ve kültürel yapısını derinden etkilemiştir. Osmanlı Devleti’nin Paris Antlaşması ile başta İngiltere olmak üzere Avrupa siyasetini arkasına alması, Çarlık Rusya’nın askeri faaliyetlerini dini ve kültürel politikalara taşımasına sebep olmuştur. Ayrıca bölgede bulunan Türk hanlıklarının etkisini kırmak için bölgeyi dini ve mezhepsel çatışmalara sürüklemiştir³¹. Rus idaresinin desteği ile bölgeye görevlendirilen İlminskiy ve İgnatiev gibi diplomatlar, geliştirmiş oldukları tezler ile Çarlık Rusya’nın 1914 yılına

³⁰ Metnin orijinali; А. П. Ермолов: “Окончится война, кое-как всё утрасётся, устроится. И мы бросим всё, что имеем, всё золото, всю материальную помощь или ресурсы на обольванивание и одурачивание горцев. Посеяв на Кавказе хаос, мы незаметно подменим их ценности на фальшивые и заставим их в эти ценности поверить. Путём подкупа мы найдём своих единомышленников, своих помощников и союзников среди них. Пройдут годы, и совершится гибель этого самого непокорного на земле народа, необратимое и окончательное угасание его самосознания. Мы навяжем им светскую мораль и постепенно вытравим из них религиозную сущность. Мы будем насаждать пьянство и разврат, насилие и воровство, стяжательство и мошенничество, доносительство и предательство, и растлим их так, что от этого народа сохранится одно название. Мерилом порядочного образца для них станет соперничество в карьере, благоустройстве и накопительстве, так что они будут презирать друг друга. Среди них появятся гордецы и завистники. Добропорядочность будет высмеиваться как непроходимая глупость, и они сами предадут её забвению. Тот, кто дерзнёт выступить против этого, будет объявлен простаком и станет гоним. Цивилизацию мы будем насаждать ловко и незаметно. Начинать нашу затею следует с молодёжи, и с малых лет разлагать, растлевать и развращать их. Мы обстригаем из них предателей, доносчиков, соглядатаев, и превратим их в личности без веры и покаяния. Таким образом мы будем расшатывать кавказцев из поколения в поколение, до тех пор, пока не добьёмся желаемого. В конце концов, Великий Государь, если не мы, *так наши потомки узрят, как верно они будут служить короне Российской Империи и верноподданнически воевать за то, чтобы именоваться россиянами”... Генерал А.П. Ермолов Вкз. Vladimir Ivanoviç Dobrenkov, Platon Valereviç Agapov, Voyna i Bezopasnost Rossii v XXI veke, 2011.

³¹ Coene, *The Caucasus*, 126-129.

kadar bölgeyi ele geçirmesine olanak sağlamışlardır³². (1914 Yılında Kafkas Bölgesi Haritası İçin Şekil 3'e Bakınız)³³

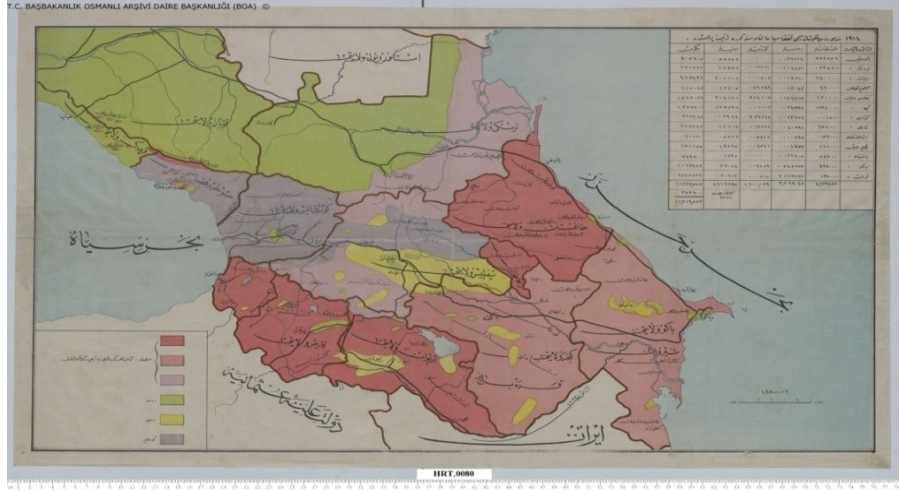
Ruslar haricinde günümüze kadar ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batılı devletler de Kafkas Bölgesiyle yakından ilgilenmişlerdir. Özellikle 1. Dünya Savaşı ile İngiltere'nin, 2. Dünya Savaşı sonrası da ABD'nin, bölgede dini ve kültürel faaliyetlerde buldukları aşikârdır.

4. XXI. YÜZYILDA YENİ YOL PROJESİ ORTADOĞU VE KAFKASYA

Geçmişten günümüze değerini sürdüren Ortadoğu-Kafkas Bölgesi, gelecek yüzyıl açısından da büyük öneme sahiptir. Medeniyetlere ev sahipliği yapan bu bölgeler, jeo-politik ve jeo-ekonomik yönden birçok devletin temel hedefini oluşturmaktadır. Küresel güçlerin özellikle gelecek yüzyılda siyasi, ekonomik ve güvenlik yönünden bu bölgelerde var olmayı zorunlu hissettiği belirgindir. Çünkü bölgede başlatılan yeni projeler devletleri buna yönlendirmektedir.

³² General İgnatiev 1858'de Orta Asya'da bulunan Türk hanlıkları (Hive, Buhara ve Hokand) ile ilgili bilgi almak için bölgeye gitmiştir. Yapmış olduğu tespitlerde, kendi aralarında siyasi çekişmeye giren hanlıklar arasında bir savaş çıkartılması gerektiğini savunmuş ve bunu bir rapor olarak Rus çarına sunmuştur. Bölgede bulunan Türk hanlıklarının birbirine düşürülmesi ve gerektiğinde bu hanlıklara silah verilerek itilafın körüklenmesi ile bölge, Rus işgal sahası haline getirilecektir. Bkz. Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Münasebetler (1775-1875)*, (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984), 61-63; Askeri olarak işgal edilen Orta Asya ve Kafkas topraklarının uzun süreli bir Rus işgaline açık olması için bölge halkının dini ve kültürel yapısının bozulması gerektiğini savunan İvanoviç İlminskiy, bu bağlamda önemli çalışmalar yapmıştır. Rus Hükümeti; Hıristiyan okulların açılması, Türk alfabesinin bozulması gibi stratejik hamleler ile bölgeyi Ruslaştırmaya çalışmıştır. Bu siyaseti İlminskiy gibi özel seçilen kişiler ile sistematik olarak gerçekleştiren Ruslar, Orta Asya ve Kafkasya'da, günümüze akseden kültürel bozukluğun müsebbibi olmuşlardır. Bkz. Nadir Devlet, *1905-1917 Yılları Arasında Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985), 95-118.

³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) (HRT), 0080.

Şekil 3. 1914 Yılında Kafkas Bölgesi Haritası.

Özellikle tarihi İpek Yolu'nun modernize edilerek yeniden canlandırılma projesi (bir kuşak bir yol) bunun göstergesidir. Genel olarak Ortadoğu ve Kafkasya üzerinden geçecek olan proje; ilk defa Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in 7 Eylül 2013'te Kazakistan Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmasında dile getirdiği, gelecek yüz yıl jeo-ekonomik ve jeo-strateji planıdır³⁴. Bir kuşak bir yol projesi, bütün küresel ve bölgesel güçler için tarihi bir fırsattır. Dünyada daralan ticaret ve yatırım hacminin bu projeye rahatlayacağı bütün uzmanlar tarafından bilinmektedir. Ancak Çin Devleti bu proje üzerinden Asya, Afrika ve Avrupa ülkeleri üzerinde siyasi bir güç de oluşturabilir. Dolayısıyla bu durumun tüm olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilmeli, proje tam manasıyla analiz edilmelidir.

Bir kuşak bir yol adının kuşak kısmını, tarihi ipek yolu, yol kısmını ise deniz ticaret ağı oluşturmaktadır. 2013'te duyurulmasına rağmen, proje fikrinin 2008 ekonomik kriziyle ortaya çıktığı aşikârdır. 2008 krizi Amerika ve Avrupa ölçeğinde ekonominin giderek daraldığı ve ülkeler arası ticaretin sekteye uğradığını göstermiştir. Bu doğrultuda dünya ticaretini rahatlatma fikrinin doğması ile Çin harekete geçerek Asya, Afrika ve Avrupa Kıtası'nı kapsayacak şekilde tarihi bir adım

³⁴ Zeynep Balcı, "Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi" *İnsani ve Sosyal Yardımlaşmalar Merkezi*, (Ocak 2018), 4.

atmıştır. Yaklaşık 70 ülke ve 3 kıtayı birleştirecek olan yol projesi ile dünya sahnesine çıkan Çin, dünya ekonomik sahasında önemli bir konuma sahip olmak istemektedir³⁵. Proje doğrultusunda çalışmalarına hız kesmeden devam eden Çin Hükümeti, projenin sürdürülebilirliği için ulusal ve uluslararası düzeyde birçok toplantı yapmakta ve yüzyılın ekonomik kuşağını temellendirmeye çalışmaktadır. Özellikle Ekonomik yatırımların desteklenmesi ve projenin parasal boyutta sistemleştirilmesi için 2013 yılında kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası bu çalışmaların başında gelmektedir³⁶. (Bir Kuşak Bir Yol Haritası İçin Şekil 4'e Bakınız)³⁷.

Şekil 4. Bir Kuşak Bir Yol Haritası.

Şekil 4'deki haritaya bakıldığında; Kuzey, Güney ve Orta koridor şeklinde düşünülen kara ve demir yolu projesinin genel olarak Kuzey kısmında Rusya, Orta kısmında Türkiye, Güney kısmında ise İran bulunmaktadır. Deniz yolu projesi ise Kuzey Çin Denizinden başlayacak şekilde; Hint Okyanusu, Basra Körfezi, Süveyş Kanalı ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya uzanacak şekilde planlanmaktadır. Yol güzergâhında Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin yanında Hindistan, Endonezya, Pakistan, Tayland, Bangladeş, Sri Lanka gibi denize kıyısı

³⁵ Erdal Tanas Karagöl, "Modern İpek Yolu Projesi", *Seta Perspektif Dergisi*, Sayı 74, (Mayıs 2017): 1-7.

³⁶ Karagöl, "Modern İpek Yolu Projesi", 1-7.

³⁷<http://www.proleterdevrimcidurus2.org/2017/08/08/bir-kusak-bir-yol-cinin-devasa-hegemonya-hamlesi/>

olan ülkeler de bulunmaktadır. Bu projenin; dünya ekonomik ağının Asya, Afrika ve Avrupa arasında yeni bir geçiş ağı oluşturacağı, ülkeler arası toplumsal iletişim merkezine yeni bir boyut kazandırabileceği görülmektedir. Nitekim yaklaşık 5 milyar insan ve dünya ekonomisinin %40'na etki edecek olan bu proje, yeni dünya düzenin de ana merkezini oluşturacaktır.

Bir kuşak bir yol projesi, deniz ve kara yolu hatları ile birlikte toplamda ortalama 71 ülkeyi kapsamaktadır. Güzergâh üzerindeki ülkeler incelendiğinde projenin genel olarak gelişmekte olan ülkeleri içerdiği anlaşılmaktadır. Proje kapsamındaki ülkelerin yaklaşık 21 trilyon dolarlık bir ekonomik gücü oluşturduğu göz önüne alındığında, bir kuşak bir yol projesinin ciddi bir ekonomik potansiyeli barındırdığı anlaşılmaktadır³⁸. Çin'i Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlayacak bu yolun tamamlanması ile kara, deniz ve demir yolu ulaşımında entegrasyon sağlanması, küresel ticaret yollarının çeşitlendirilmesi ve ulaşım sürelerinin kısaltılarak maliyetlerin düşürülmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte Asya, Afrika ve Avrupa'da devasa altyapı yatırımlarını öngören proje inanç merkezlerinin, medeniyetlerin ve toplumlararası ekonomik ve kültürel etkileşimlerin oluşmasına imkân sağlayacaktır³⁹. Alt yapı çalışmalarını gerektiği şekilde tamamlayan devletler için bulunmaz bir fırsat olan proje, başta Ortadoğu ve Kafkasya olmak üzere Orta Asya ve Afrika ülkelerinin dünya ekonomik pazarına katılmalarına da imkân sağlayacaktır⁴⁰. Ancak ekonomik bir açılım gibi görünen bu projede, politik ve küresel bir anlayışın içeriği de iyice irdelenmeli ve devletlerin bu projeden olumsuz etkilenme durumu araştırılmalıdır. Nitekim tarih boyunca her ekonomik ve ticari iletişim, arkasından kültürel ve toplumsal girdiyi sürüklemiştir. Çin'in, nüfusu ve sosyolojik potansiyeli dikkate alındığında, ticari faaliyet üzerinden emperyal bir girişimin olması,

³⁸ "Modern İpek Yolu Projesi'nde Bilmemiz Gerekenler", *Bloomberg HT*, (12 Mayıs, 2017).

³⁹ Karagöl, "Modern İpek Yolu Projesi", 1-7.

⁴⁰ "Yeni İpek Yolu, Çin İle Avrupa'yı Birbirine Yakınlaştıracak", *Anadolu Ajansı*, (29 Nisan 2016).

ihtimal dâhilinde olsa da değerlendirilmeli ve üzerinde tez, antitez ve sentez ortaya koyulmalıdır.

Bir kuşak bir yol güzergâhının en önemli kısmı Ortadoğu Kafkas Bölgesi'dir. Tarihte olduğu gibi bugün de kıtalar ve ülkeler arası köprü niteliğinde olan Ortadoğu ve Kafkasya, yeni dünya düzeninin temelini oluşturacaktır. Deniz ticaret yolunun Çin'den Akdeniz ve Avrupa'ya, Kara yolunun Kafkasya üzerinden Rusya, Türkiye ve Avrupa'ya ulaştırılma amacı, tarihi ve modern yolun Ortadoğu ve Kafkas Bölgesi'nden geçeceğini göstermektedir. Dolayısıyla Ortadoğu ve Kafkas Bölgesi, yakın zamanda çok farklı mücadelelerin yaşandığı yer olacaktır. Sonuç olarak bu bölgeler üzerinde siyasi ve askeri varlığını hissettirebilen, jeo-stratejik planlarını yürütmeyi başarabilen devletler, Ortadoğu ve Kafkasya üzerinden, gelecek yüzyılın siyasi ve ekonomik politikalarını yönlendirebilecektir.

5. YENİ DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE

1. Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan yapay düzen siyaseti, imparatorlukların çöküşüyle hız kazandı. Avusturya Macaristan, Alman ve Osmanlı İmparatorlukları savaş sonrası ortaya çıkan çöküşün baş aktörleriydi. Ulus devlet fikrinin seküler demokratik anlayışıyla⁴¹ idare edilmesi, Avrupa'dan Afrika ve Asya'ya kadar bütün milletleri etkileyerek yeni ve milli devletler kurulmasını beraberinde getirdi. Özellikle Arap yarımadası ve Kafkasya'da yaşanan devlet kurma kargaşası, Batlı devletlerin kontrolünde ilerledi. Ortadoğu'nun 1. Dünya Savaşı sonrası İngiltere, 2. Dünya Savaşı sonunda ABD güdümünde yeni bir siyasi sürece girmesi, oluşturulmuş dünya düzeninin habercisiydi. Aynı şekilde Kafkasya'nın Rus siyasetiyle yön bulmaya çalışması, bu düzenin bir parçasıydı. Dünya bu savaşlar sonucunda yeni bir düzene sürükleniyordu. Nitekim Ortadoğu'da; Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Mısır, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail, Kafkasya'da; Gürcistan,

⁴¹ Yeşilyurt, "Orta Doğu'da Ulus Devlet Formasyonunun Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Türkiye", 1-31.

Azerbaycan ve Ermenistan gibi idareler, XX. Yüzyıl yeni dünya düzeni doğrultusunda kurulan devletlerden bazılarıydı⁴².

XX. Yüzyılda Ortadoğu ve Kafkasya dizayn edilirken, Türkiye de bu düzende yerini aldı. Millî Mücadele sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti; Kafkas Bölgesi'nde Ermenistan, Ortadoğu'da İsrail ile bölgede sıkıştırılırken, kaybedilen Osmanlı milletler birliği Ermeni ve Yahudi faaliyetleri ile bir daha geri gelmemek üzere yok edilmeye çalışıldı⁴³. Kafkasya'da Türklerin, Ortadoğu'da Arapların Türkiye ile olan siyasi, ekonomik ve kültürel tüm bağlantıları kesildi. Batılı devletlerin bir plan dâhilinde Türkiye'yi Doğu topraklarından ayırıp Batı'ya mecbur bırakması, XX. Yüzyıl dünya düzeninin ana esasıydı.

Tarihi süreç incelendiğinde XXI. Yüzyıl'da hem Ortadoğu ve Kafkasya hem de Türkiye'nin konumu büyük önem arz etmektedir. Siyasi, ekonomik, dini ve kültürel alanda süren yeni gelişmeler, gelecek düzenin Ortadoğu ve Kafkas Bölgesi'nden geçeceğini işaret etmekte ve Türkiye'nin durumu hakkında öngörü oluşturmaktadır. Türkiye bölgede jeo-politik olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. Enerji hatlarına yakınlığı ve ticaret projelerinin üzerinde bulunması, Türkiye'yi bölgede stratejik bir ülke konumuna getirirken, gelecek yüzyılın bölgesel gücü olma sürecine itmektedir. Bölgede ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya ve İran gibi devletlerin

⁴² Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na dâhil olması, cephe çatışmalarına yeni bir boyut katarak savaş sahasının genişlemesine sebep oldu. Bunun üzerine Batılı devletler 1. Dünya Savaşı'nın geniş bir alana yayılması ile Ortadoğu ve Kafkasya'da Osmanlı askeri ile savaşmak mecburiyetinde kaldı. Sonuç olarak 1. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile ortaya çıkan sahada, yeni devletlerin kurulma aşamasını oluşturdu. Burak Çınar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, (2014): 39-55.

⁴³ Ermenistan'ın 1. Dünya Savaşı sonrası Doğu Anadolu'dan hak iddia etmesi, TBMM Hükümeti tarafından kabul edilmemiş ve Anadolu toprakları Ermeni siyasetine kapatılmıştır. Erivan Bölgesi'nin Ermenilere verilmesi ise Rus ve Türk Hükümetlerinin Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmalarında görüştüğü üzere karara bağlanmıştır. Bağımsız bir Ermenistan'ın Türkiye'nin işine yaramayacağı bilirse de o dönem Batıya karşı Rus desteğinin alınması önemlidir. Bu bakımdan Sovyet Rusya'ya bağlı bir Ermeni inisiyatif konjektürel bir gerekliliktir. Nitekim Millî Mücadele devam ederken Doğu Cephesi'nde yapılan bir barış antlaşması, Türk Hükümeti'nin elini kuvvetlendirmiş ve Ordu tüm teçhizatları ile Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. Ancak süreç içerisinde Ermenilerin Türkiye'den hak iddia etmesi ve devamlı Ermeni meselesini uluslararası kamuoyuna taşıması, Türkiye ve Tarihinin günümüze entegre edilmesine karşılık bir antitezdir. Nitekim Tarih, sadece yapılanların sonuçları ile değil, dönemin şartları ile de incelenmeli ve kabul edilmelidir.

yapacağı siyasi aksiyon ve dalgalanmalar Türkiye'nin geleceği açısından ayrıca önem arz etmektedir.

ABD'nin 2. Dünya Savaşı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Ortadoğu'ya yerleşmesi, Kafkas Bölgesi'nin de kilidini açtı. Siyasi olarak Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi devletler üzerinden Ortadoğu'da faaliyet sürdüren ABD, zaman sonra bölgenin sınır dizaynı için çalışmalara başladı. 2001 saldırısı sonrası El Kaide üzerinden Afganistan'a⁴⁴, 2003'te demokrasi ve insan hakları üzerinden Irak'a iyice yerleşen ABD⁴⁵, bölgede başlayan Arap baharı ile varlığını daha da arttırdı⁴⁶. Nitekim Arap baharının son versiyonu olan Suriye krizi, küresel bir sorun teşkil ederken ABD-Rusya geriliminin de tekrar başlamasına sebep oldu. 2011 yılından günümüze kadar devam eden Suriye iç savaşı, bölgesel olmanın yanı sıra küresel bir iklim yarattı. Ortadoğu ve Kafkas Bölgelerinde hâkimiyet savaşlarının temeli, Suriye'de kurulacak olan istikrar esaslı bir sürece doğru savruldu. 1. Dünya Savaşı sonrası Irak ve Suriye'de söz sahibi olan İngiltere ve Fransa, bugün ABD ile müttefik çalışırken, bölgenin geleceğinde ortak paydada buluştu. Rusya, Ortadoğu'da varlık göstermek için Suriye krizine müdahil olarak ABD ve müttefiklerinin Suriye politikasına karşılık, yeni bir blok açtı. İran ve Türkiye⁴⁷ ile beraber hareket ederek,

⁴⁴ Gül Seda Acet ve Fazlı Doğan, "11 Eylül Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine", *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 17, Sayı 33 (Nisan 2017): 60-72.

⁴⁵ Ferhat Pirinççi, *2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasi Yapılanma*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü İkinci Orta Doğu Semineri, Cilt II, (Elâzığ: Fırat Üniversitesi Basımevi, 27-29 Mayıs 2004): 481-509.

⁴⁶ Demokratik olmayan yönetimlere karşı halk ayaklanması şeklinde başlayan, sonrasında bölgenin yeniden dizayn edilmesine dönüşen Arap Baharı, Batılı devletlerin kontrolünde ilerlemiştir. Arap baharının amacı; İsrail'in güvenliği, İsrail'le yakın ilişki kurarak İsrail'in bölgesel meşruiyetinin pekişmesine dolaylı da olsa katkı yapan yönetimlerin desteklenmesi, bölgedeki petrolün Batı'ya akış yollarının garanti altına alınması, petrolün Batı'ya makul fiyatlardan erişiminin sağlanması, diğer küresel aktörlerin bölgeye erişiminin ve bölge kaynakları üzerinde hâkimiyet kurmalarının zorlaştırılması, bölgedeki devletlerin Amerika'nın bu hâkim rolünü sorgulamalarının ve buna zarar vermelerinin önüne geçilmesidir. Bkz. Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 3, Sayı 36 (Aralık 2011): 10-11.

⁴⁷ Türkiye, bölgede kendine alan açmak isteyen DAİŞ, PYD, YPG ve PKK terör örgütlerine karşılık operasyon yaparak Suriye krizine müdahil olmuştur. ABD'nin PYD-YPG terör örgütlerine destek vermesi Türkiye'nin Rus bloğuna geçmesinin ana sebebidir. Türkiye ABD bloğuna karşı hareket etmiş gibi gözükse de diplomatik yollar ile Esad rejimine karşı olduğunu, rejimin gitmesi durumunda bir terör koridoru oluşturulmasına müsaade etmemek için bölgede bulunduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda Rusya ve ABD arasında dengede kalmaya çalışan

Batı bloğuna karşılık Doğu bloğunu oluşturdu. Çin, her ne kadar bu ittifaka yakın gözükse de devam eden bir kuşak bir yol projesi için temkinli hareket etmek mecburiyetinde kaldı. Rusya'nın çabalarına rağmen Japonya da tarafsızlığını sürdürmekte kararlı bir duruş sergiledi⁴⁸.

Ortadoğu'da süren küresel mücadele aynı zamanda Kafkasya'da devam etmektedir. Batılı devletler Rusya'yı dengelemek ve Kafkas enerji alanına yerleşmek için bölgede bulunan devletler üzerinden siyaset yapmayı hedef seçti⁴⁹. Ancak Rusya'nın buna set müdahalesi ve sonrasında Suriye'ye yerleşmesi, Batılı devletlerin Ortadoğu ve Kafkas politikalarına karşı başlatılan savaşın bir göstergesiydi. ABD ve Avrupa Birliği'nin (AB) Ukrayna ve Gürcistan stratejisi, İrana yapılan silah ambargosu ve Rusya-İran birliğini bozma planları, ABD'nin Kafkasya'ya girme amacının bir parçasıydı. Bu doğrultuda Ortadoğu üzerinden Kafkasya'ya girmek isteyen ABD hem Rusya ve Türkiye'yi dengeleyecek hem de Çin'in başlatmış olduğu enerji koridoruna karşılık bir önlem alacaktı. Kafkasya, Ortadoğu gibi küresel güçlerin hedefi konumundadır.

XXI Yüzyıl yeni dünya düzeni için geçiş kapısı olan bu bölgeler gerek enerji koridoru gerekse zengin yer altı kaynakları bakımından büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla kurulacak bir düzende, Ortadoğu ve Kafkasya'ya hâkim olan veya yapılan antlaşmalarda kendine yer bulan devletler, XXI. Yüzyılın kazananı olacaktır.

Türkiye; tarihi derinliği, jeo-politik konumu, 80 milyonluk nüfusu ve 800 milyar doların üstünde gayri safi hâsılası ile Ortadoğu-Kafkas Bölgesi'nin en önemli güçlerinden biridir⁵⁰. Yaklaşık 13 milyonluk genç nüfus, eğitim, sanayi, sağlık, turizm, kadın hakları ve gelişmekte

Türkiye, egemenlik haklarını ihlal edecek herhangi bir durumda, gerekli siyasi ve askeri müdahaleler yaparak Suriye'de varlığını hissettirmeye çalışmaktadır. Bkz. İbrahim Kerman ve Ertan Efeğil, "Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (Ekim 2017): 163-194.

⁴⁸ "Rusya Suriye'de İttifak Arayışında: Japonya'ya Halep Teklifi", *Timeturk*.

⁴⁹ Elnur Hasan Mikail, "ABD'nin Kafkas Politikası'nın Güvenlik Boyutu", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, (2012): 87-89.

⁵⁰ Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK), Sayı, 27825, (29 Mart 2018), Saat 10.00.

olan bütün sektörler, Türkiye'nin XXI. Yüzyıl politikasında büyük öneme sahiptir⁵¹. Ortadoğu-Kafkas Bölgesi'nde Siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri bütün meseleler Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir. Uzakdoğu'dan Akdeniz'e, Suriye'den Gürcistan'a kadar olan topraklar, Türkiye ile her yönden bağlantılı sınırlardır. Bu bakımdan bu bölgelerde atılan siyasi, askeri veya ekonomik atılımlar, Türkiye'den bağımsız olmamalıdır. Türkiye'nin Ortadoğu-Kafkasya'ya coğrafi yakınlığının yanında, kültürel ve tarihi yakınlığı da bulunmaktadır. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelişi ve Osmanlı İmparatorluğu bunun en önemli göstergesidir. Kafkasya'da kurulan idarelerin ve Ortadoğu sınırlarının Osmanlı Türkiye'si ile asırlar boyu beraber yaşaması, tarihi ve kültürel entegrasyonun delilidir⁵².

Ortadoğu-Kafkas Bölgesi ve Türkiye'nin geleceğini ilgilendiren en önemli mesele, XXI. Yüzyıl bir kuşak bir yol projesidir. Kara yolu olarak Asya'yı Avrupa'ya bağlayacak olan bu proje, Pekin'den Londra'ya kadar olan hattın birleştirilmesi ile büyük bir ticaret ağı oluşturacaktır. Asya-Avrupa arasında geçiş köprüsü olan Türkiye, son zamanlarda yapmış olduğu yatırımlar ile projenin önemli aktörlerindedir. Asya ile Avrupa kıtalarının birleştiği noktada bulunması, Türkiye'yi projenin özellikle kara ve demir yolu ağını içeren hattında, merkezi bir konuma getirmektedir. Marmaray, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Bakü-Tiflis-Kars ve Edirne-Kars demir yolu projeleri, bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bir kuşak bir yol projesi, Türkiye'ye sağlayacağı ekonomik getirilerin yanı sıra Türk devletleri ile ikili ilişkilerini geliştirme fırsatı da sunacaktır⁵³. Deniz ticaretinin

⁵¹ Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK), Sayı, 24648, (16 Mayıs 2017), Saat 10.00.

⁵² Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle yükselme döneminden sonra Asya ve Afrika kıtalarına hâkim olması ile başlayan süreç, 1. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. 1. Dünya Savaşı ile yıkılan Osmanlı İmparatorluğu topraklarında, çoğunluğu Ortadoğu-Kafkas Bölgesi olmak üzere 30'dan fazla devlet kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu-Kafkas halkları ile entegrasyonunun büyük bir kısmını İslamiyet oluşturmaktadır. Nitekim İslamiyet'in 14 asır boyunca bu birliği oluşturması, bölge halkı ve idaresinin siyasi ve kültürel politikalarda beraber hareket etmesine imkân sağlamıştır. Bkz. "Küreselleşme Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye Raporu", Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını, No: DPT: 2374, Öik: 439, (Ocak 1995): 145-201.

⁵³ Karagöl, "Modern İpek Yolu Projesi", 1-7.

Ortadoğu ve Akdeniz'den geçmesi yine Türkiye ilgilendirmekte ve bugün Akdeniz-Suriye'de bu savaş verilmektedir. Suriye sorununun bitmesi durumunda yapılacak antlaşmalar ile enerji krizi çözülecektir. Bu süreçte Türkiye'nin Ortadoğu'da olan siyasi ve askeri varlığı, konumunu güçlendirmektedir. Bölgenin yer altı kaynaklarının zenginliği bir tarafa, bölgeden geçecek olan enerji koridoru Türkiye için hayati önem sahiptir. Nitekim Çin üzerinden gelecek olan deniz ticaret yolu ve Ortadoğu kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması, Türkiye'yi de ilgilendirmektedir. Bu bakımdan Türkiye, bölgede yapılacak stratejik ve ekonomik iş birlikleri iyi değerlendirmeli, bölgesel güç olabilecek adımlar atmalıdır.

Türkiye dış politika ve küresel dengelerin yanında iç politika ve kalkınma planlarını aksatmamalı, XXI. Yüzyıl yeni dünya düzenine hazırlanmalıdır. Küresel ve bölgesel dengeler içerisinde reel iktisadi politikalar geliştirmek mecburiyetinde olan Türkiye, sadece yatırım odaklı değil, refah ve huzura dayalı politikalar da yapmalıdır. Gelir dağılımını dengeye oturtmalı, kişi başına düşen milli geliri reel olarak arttırmalıdır. Serbest rekabete dayalı etkin bir finans ve ekonomik sistem oluşturmalıdır. Dengeli ve yüksek rekabet modeliyle kötü yatırımların önüne geçilmeli, teknoloji üretimi üst seviyeye çıkarılmalıdır. İktisadi büyüme önemli olsa da yeterli değildir. İnsan kaynağı, eğitim ve üretimi olmayan bir devlet bütün olarak rekabet gücü kuramaz.

Sonuç olarak; İktisadi gelişmelerin doğru bir şekilde dağılımı, ülke içi araştırma geliştirme faaliyetlerine de katkı sağlamaktadır. Türkiye eğitim ve teknolojik büyümesini arttırmak için üretim kalitesini arttırmalı, en ufak ilmi keşifleri bile desteklemelidir. Alt yapısı ile teknolojik gelişmeye açık olan Türkiye ilk olarak planlı bir teşvik hareketi başlatmalıdır. Özel sektörlerin devlet kontrolünde dünya piyasasına açılımı sağlanmalı ve gelecek teknoloji için faaliyet yürütmesine imkân verilmelidir. Milli ve yerli politikaların küresel düzlemde uygulanması, ancak yeni dünya düzenine uyum ile

gerçekleşebilir. Bu bağlamda Türkiye, küreselleşmenin olumsuz etkisini fırsata dönüştürerek XXI. Yüzyıl dünyasında yerini almalıdır.

6. SONUÇ

Yeni dünya düzeni; Türkiye'nin sınır olarak komşu olduğu Ortadoğu ve Kafkasya Bölgesi'nde kurulacaktır. Gerekli antlaşmaların sağlanması ile devletler bu düzende büyük pay alacaktır. ABD, AB, Rusya ve Çin gibi küresel güçler bu sebeple bölgede faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye diplomatik yollar ile bu süreci sürdürürken Elbab ve Afrin harekâtı ile askeri olarak da bölgede bulunmaktadır. Akdeniz'den Hazar Denizi'ne kadar olan enerji koridoru, devletleri siyasi ve askeri olarak bu bölgelere sürüklemektedir. Gerek Çin'den gelen bir kuşak bir yol, gerekse doğalgaz ve petrol rezervleri bunun önemli sebeplerindendir. Türkiye, bölgede olan krizden başarı ile çıkarsa bölgenin en büyük gücü olabilme fırsatını yakalayacaktır.

Kaynaklar

- Acar, S. (1992). Orta Doğu'nun Dünya Ticareti Bakımından Önemi ve Körfez Bunalımı Sonrası Beklentiler. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 147.
- Acet, G. S., & Doğan F. (Nisan 2017) 11 Eylül Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 60-72.
- Arı, T. (2007). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa yayınları.
- Balcı, Z. (Ocak 2018). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi. *İnsani ve Sosyal Yardımlaşmalar Merkezi*, 4.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. (1986). (vol. 27). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Coene, F. (2010). *The Caucasus*. Londra: Routledge Publisher.
- Çelik, S. & Gürtuna, A. (2005). *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü Yayınları.
- Çınar, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü. *Akademik Bakış Dergisi*, 8(15), 39-55.
- Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayıncılık.
- Devlet, N. (1985). *1905-1917 Yılları Arasında Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985.
- Dobrenkov, V. İ., & Valereviç, P. A. (2011). *Voyna i Bezopasnost Rossii v XXI veke*.
- Dördüncü, M. (Haziran 2001). 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 75.
- Dursun, D. (1995). *Ortadoğu Neresi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Enteshami, A. (2004). *Asian geostrategic realities and their impact on Middle East-Asia relations*. New York: Routledgecurzon Publisher.
- İdrisoğlu, R. E. (2010). *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- İzzetgil, E. (2016). Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Rusya'nın Bölgeye Yönelik Stratejisi. *Bölgesel Çalışmalar*, 1(1), 2.
- Jhally, S. (2016). Edward Said ile Oryantalizm'e dair. (A. Köseoğlu, Çev.) *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41(41), 172.
- Kerman, İ., & Efeğil, E. (Ekim 2017). Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 163-194.
- Kurtoğlu, K. R. (Mayıs 2017). Ezoterizm ve Dinler Tarihi. *Ortadoğu Gazetesi*, 2008.
- Karagöl, T. E. (Mayıs 2017). Modern İpek Yolu Projesi. *Seta Perspektif Dergisi*, 74, 1-7.
- Küreselleşme Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye Raporu*. (Ocak 1995). Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını, No: DPT: 2374, Öik: 439.
- Lewis, B. (2000). *Ortadoğu, İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. (Arkadaş yayınevi, Çev.), Ankara: Selen Yayınları.
- Lindholm, C. (2004). *İslami Ortadoğu*. (B. Şafak, Çev.) Ankara: İmge Kitap Evi.
- Mikail, H. E. (2012). ABD'nin Kafkas Politikası'nın Güvenlik Boyutu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 87-89.

- Modern İpek Yolu Projesi'nde Bilmemiz Gerekenler.* (12 Mayıs, 2017). Bloomberg HT.
- National Parliamentary Library of Georgia.
- Noel, C. W. E. (2014). *Kürdistan 1919/Binbaşı Noel'in Günlüğü.* (B. Birer, Çev.) İstanbul: Avesta Yayınları.
- Oğuzlu, T. (Aralık 2011). Arap Baharı ve Yansımaları. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(36), 10-11.
- Okur, A. M. (Aralık 2017). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin Jeopolitiği Türk Kuşağı ve Uygurlar. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 4(8), 45-54.
- Pirinççi, F. (2004, 27-29 Mayıs). *2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasi Yapılanma*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü İkinci Orta Doğu Semineri. Cilt II, Elâzığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Primakov, Y. (2009). *Rusların Gözüyle Ortadoğu.* (O. Tezcan, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Rusya Suriye'de İttifak Arayışında: Japonya'ya Halep Teklifi.* (1992). Siyasi Tarih. İlkçağlardan 1918'e. Timeturk, Ankara: İmge Kitapevi, 1992.
- Sander, Oral. (1992). Siyasi Tarih. İlkçağlardan 1918'e. Ankara: İmge Kitapevi.
- Saray, M. (1984). *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Münasebetler (1775-1875).* İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), (HRT), 0080.
- Türkiye'de Dijital Şehirler Yaratacağz.* (10 Mayıs 2010) Hürriyet.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK), Sayı, 27825, (29 Mart 2018), Saat 10.00.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) Sayı, 24648, (16 Mayıs 2017), Saat 10.00.
- Yeni İpek Yolu, Çin İle Avrupa'yı Birbirine Yakınlaştıracak.* (29 Nisan 2016). Anadolu Ajansı.
- Yeşilyurt, Y. (2018). Orta Doğu'da Ulus Devlet Formasyonunun Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Türkiye. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 1-31.
- Yıldız, M. (2017). *Mondros Anadolu'nun İşgal Planı.* İstanbul: Dahi Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. H. (2016). Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikası'nın Ekonomik Nedenleri. *Tesam Akademi Dergisi*, 3(1), 101-121.
- <http://www.islamveihsan.com/ortadoguda-haritalar-degisecek.html>.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Bilgi Merkezi Sitesi, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol>.
- <http://www.proleterdevrimcidurus2.org/2017/08/08/bir-kusak-bir-yol-cinin-devasa-hegemonya-hamlesi/>